

OŚRODEK DOKUMENTACJI
ZABYTEKÓW
W WARSZAWIE
KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKÓW
ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

A B C D E F G H I J K L Ł M N O P R S T U V W X Y Z

Nr

KO 6653

K2

1. Obiekt

MIEJSKIE MURY OBRONNE

2. Czas powstania

po 1410 r.

3. Miejscowość

Olsztynek

4. Adres

nr hipoteczny

5. Przynależność administracyjna

Województwo warmińsko-mazurskie

Powiat Olsztyn

Gmina Olsztynek

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Hohenstein

7. Przynależność administracyjna przed 01.01.1999

województwo olsztyńskie

8. Właściciel i jego adres

9. Użytkownik i jego adres

10. Rejestr zabytków

A-213/O

z dnia 24 listopada 1956



Pierwsza wzmianka o Olsztynku pochodzi z roku 1350. Wówczas to Krzyżacy rozpoczęli budowę zamku przeznaczonego na siedzibę wójtów. Dopiero dziewięć lat później, 1 października 1359, we wtorek po świętym Michale, wielki mistrz Winrich von Kniprode wystawił przywilej lokacyjny dla miasta, które nazwano Hohenstein na cześć inicjatora budowy zamku, który właśnie został oddany do użytku – komtura ostródzkiego Güntera von Hohenstein. Na mapie wykonanej przez Sędziwoja z Czechła z roku 1464 miasto określono mianem *Parvum Olstin* – Mały Olsztyn. W przywileju lokacyjnym miasto otrzymało 47 łanów (790 ha) powierzchni. Z tego obszaru wydzielono 30 łanów rolnych (504 ha) wolnych od podatku. Jeden łan zastrzeżono na użytek zwierzchności, natomiast 16 łanów (269 ha) obłożono rocznym czynszem. Na owych 16 łanach miała skupić się zabudowa miejska Olsztynka. Na planach miasta był to prostokąt, który w porównaniu z dzisiejszym obrysem murów miejskich odpowiada przestrzeni w nich zawartej, chociaż same obwarowania miejskie wzniesiono znacznie później. Z czasem znalazły się tu zarówno domy mieszkalne, jak i urządzenia komunalne – system fortyfikacji miejskich: mury obronne wraz basztami, ulice czy system zaopatrujący mieszkańców w wodę, a także kościół i ratusz. Poza tym prostokątem znajdowały się wspólne pastwiska, stodoły, a także drogi dojazdowe do nich, o które dbano także wspólnie. Wewnątrz prostokąta ogniskowały się interesy prywatne mieszkańców.

c.d. załącznik nr 1

Sytuacja: Miejskie mury obronne w Olsztynku otaczały miasto po obrysie prostokąta. Dłuższe boki biegną po osiach ukierunkowanych na południowy-wschód, północny-zachód; krótsze na osiach południowy-zachód, północny-wschód. Od północnego zach. przebiegają wzdłuż ul. Wąskiej, następnie równoległe do ul. Krótkiej, południowo-wschodni odcinek wzdłuż ul. Składowej. Od północnego-wschodu zlokalizowany jest zamek olsztyński.

MATERIAŁ I KONSTRUKCJA:

Mury wzniesione niemal w całości z kamienia na zaprawie wapiennej, z wypełnieniem ceglanym, uzupełniane miejscowo cegłą, oraz wtórnie zaprawą wapienno-cementową i cementową.

Zachowany we fragmentach na następujących odcinkach:

Odcinek północno-zachodni:

W narożniku wschodnim łączył się z fortyfikacjami zamku i kościoła. Zachowany ciągły odcinek od narożnika wsch. do ulicy Ostródzkiej. W zarysie widoczne pierwotne trzy prostokątne baszty. Od południa na murze posadowione domy mieszkalne. Najstarszy, skrajny w części wschodniej, zwany „Domem Mrongowiusza” pochodzi prawdopodobnie z XVII w. Następny odcinek biegnący za obecną ulicą Wąską, zachowany w kilku fragmentach, wykorzystanych do posadowienia garaży i budynków gospodarczych otaczających ogródków działkowych.

Odcinek południowo-zachodni:

Zachowany w kilku fragmentach, na których posadowione zostały domy i budynki gospodarcze sytuowane przy obecnej ulicy Krótkiej.

Odcinek południowo-wschodni:

Niewielki fragment widoczny w zabudowaniach mieszkalnych na odcinku od narożnika zachodniego do przecinającej Składową ul. Krzywej. Dalej fragment ciągły, bez przylegających zabudowań, biegnący w kierunku wschodnim do zachowanej baszty okrągłej w narożniku. Przed basztą w murze przejście o wykroju zamkniętym spłaszczonym łukiem odcinkowym.

| | | | |
|--|---------------------------|---|------------------------|
| 14. Kubatura | 15. Powierzchnia użytkowa | 16. Przeznaczenie pierwotne | 17. Użytkowanie obecne |
| - | - | obronne | - |
| 18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja | | <p>19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje)</p> <p>Stan techniczny zachowanych fragmentów murów zły, zwłaszcza na odcinkach, które służą jako ściany dla zabudowań mieszkalnych (zawilgocenia, ubytki, przeprucia otworami okiennymi).</p> | |
| | | <p>20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Dążyć do zachowania i uczynienia zachowanych fragmentów. Zaleca się prowadzenie prac konserwatorsko-remontowych. W partiach zabudowań, zwłaszcza mieszkalnych należy wykonać niezbędne izolacje przeciwwilgociowe.</p> | |

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

- APO, Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków: Olsztynek. Inwentaryzacja murów obronnych zamku i miasta, sygn. XLII/DA/XXXVIII/16-19
- Archiwum WUOZ w Olsztynie: Karta ewidencyjna, „zielona“ wykonana dla murów miejskich w Olsztynku, Oprac. *(podpis nieczytelny)* grudzień 1950 r.

22. Bibliografia

- Boetticher A., Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen, Bd. 3, Oberland, Königsberg 1893
- Czubiel L., Domagała T., Zabytkowe ośrodki miejskie Warmii i Mazur, Olsztyn 1969
- Hartmann E., Geschichte der Stadt Hohenstein in Ostpreussen, Würzburg 1959
- Hartmann E., Das Schicksal der Ordenshäuser Osterode, Gilgenburg, Hohenstein und Liebmühl in der Kriegsjahren 1454-1457, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte von Ost- und Westpreussen, Jahrg.10, 1.I.1936, Nr 3
- Olsztynek i okolice, Olsztyn 1970
- Töppen M., Geschichte des Amtes und der Stadt Hohenstein, Hohenstein 1859

23. Źródła ikonograficzne i fotografie (rodzaj, miejsce przechowywania)

24. Uwagi różne

25. Opracował

Urszula Ulatowska, październik 2005 r.

tekst

Urszula Ulatowska, Paulina Żukowska

plany, rysunki

Urszula Ulatowska, Paulina Żukowska

zdjęcia fotograficzne

Urszula Ulatowska, Paulina Żukowska

miejsce przechowywania negatywów:

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie

Karta po wypełnieniu podlega ochronie na podstawie przepisów prawa autorskiego.

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

| | | |
|--|--|---|
| 1. Miejscowość: Olsztynek gmina: Olsztynek powiat: Olsztyn województwo: warmińsko-mazurskie | 2. Obiekt (nazwa jak w karcie) MURY MIEJSKIE | 3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) Historia, spis fotografii, spis materiałów archiwalnych |
|--|--|---|

Cd. pkt. 12

Wydzielono tu parcele budowlane, od których płacono czynsz. Jednak zabudowa mieszkalna kształtowała się z czasem także poza obrębem murów. Przestrzeń miejską przeznaczoną pod zabudowę opasano murami prawdopodobnie dopiero po bitwie pod Grunwaldem (Grünfelde) roku 1410. Tak datują powstanie murów miejskich M. Töppen i A. Boetticher, natomiast E. Hartmann uważa, że powstały one po wojnie trzynastoletniej, jednak wydaje się, iż byłby to jednak zbyt późny czas. Zanim miasto zostało otoczone murami, wzniesionymi wspólnym wysiłkiem jego mieszkańców, otoczono je wprawdzie fosami, wałami ziemnymi i palisadą. W owym czasie gwarancją bezpieczeństwa ludności był olsztyński zamek.

Miasto zlokalizowano na terenie bezpośrednio sąsiadującym z zamkiem. Płaski, nizinny teren otoczony tylko niewielkimi wzniesieniami umożliwiał regularne rozplanowanie zabudowy miejskiej. Strumyk Jemiołówka (Amling) tworzył gotową fosę. Od południa teren ten zamykała linia brzegowa jeziora Jemiołowo, dziś oddalonego od miasta, pierwotnie zaś dochodzącego do południowo- wschodniego narożnika murów miejskich, następnie usytuowanie terenu zamkowego spowodowały, iż prostokątny obszar przestrzeni miejskiej ukierunkował się na osi od południowego zachodu ku północnemu wschodowi i przylgnął do tak samo ukierunkowanego założenia zamkowego. Tu, tj. w narożu północno- zachodnim, w sąsiedztwie zamku, zlokalizowano kościół otoczony własnymi murami, rozebranymi w XVIII w. Tymczasem mury miejskie wzmocniono szeregiem baszt łupinowych. Łącznie było ich siedemnaście lub osiemnaście: sześć na odcinku południowo- wschodnim, pięć od strony północno- zachodniej oraz dwie lub trzy od południowego zachodu. Ponadto czterema basztami flankującymi musiały być wzmocnione naroża pierścienia murów. W murach umieszczono też dwie bramy: od strony południowo- zachodniej istniała brama nazwana z czasem Bramą Nidzicką lub Polską, natomiast na trakt przeciwny wiodła Brama Morąska lub Wysoka (od istniejącej na niej wieży). Bramę tę nazywano też Mierkowską lub przeciwnie do Bramy Polskiej – Niemiecką. Od jednej do drugiej bramy wiodła główna ulica miasta, której szerokość ustalono na około 19 metrów (5 prętów). Według obliczeń archeologa A. Mackiewicza, w pierzei południowo- wschodniej znajdowało się 26 parcel, natomiast w pierzei przeciwnie tylko 20, tutaj bowiem część obszaru zajmował kościół. W sumie w obrębie miasta znajdowało się 59 dużych parcel. Można zatem przypuszczać, iż tyleż samo domów mieszkalnych. Ponadto, wzdłuż murów miejskich, od ich wewnętrznej strony znajdowała się zwarta zabudowa złożona z tzw. domów budniczych, przeznaczonych dla ubogiej części społeczności olsztyńskiej. Z czasem, wskutek wtórnych podziałów parcel, ilość domów zwiększała się. Mury obronne utraciły swoje znaczenie, gdy mieszkańcom miasta nie zagrażały już niebezpieczeństwa z zewnątrz. Baszty, adaptowane na aktualne potrzeby, przede wszystkim mieszkalne zmieniały swój wygląd. System murów miejskich stopniowo ulegał zniszczeniu. Obecnie zachowały się jedynie jego fragmenty.

Spis fotografii:

1. Narożnik baszty w odcinku północno-zachodnim
2. pierwsza od wschodu baszta w odcinku północno-zachodnim
3. tzw. „Dom Mrongowiusza” – odcinek północno-zachodni
- 4.- 7. ciąg murów w odcinku północno-wschodnim (w kierunku wschodnim od ul. Ostródzkiej)
8. lico muru, na którym posadowiony jest tzw. „Dom Mrongowiusza”
9. fragment muru w odcinku północno-zachodnim (na wschód od ul. Ostródzkiej)
10. –13. fragment muru w odcinku północno-zachodnim (w kierunku zachodnim od ul. Ostródzkiej)
14. fragment murów w odcinku południowo-zachodnim
- 15.– 16. fragmenty murów w odcinku południowo-wschodnim (w kierunku zachodnim od ul. Krzywej)
17. fragment murów w odcinku południowo-zachodnim
18. fragment murów w odcinku południowo-wschodnim (w kierunku wschodnim od ul. Krzywej)
19. fragment murów w odcinku południowo-wschodnim (w kierunku wschodnim od ul. Krzywej) zakończony okrągłą basztą
20. lico muru w odcinku południowo-wschodnim
21. baszta w narożniku południowo-wschodnim

Spis materiałów archiwalnych:

1. Plan fortyfikacji Olsztynka z 1701 r. (Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków w Królewcu, APO w Olsztynie)
2. Plan z 1826-1828 z A. Boeticher „Die Bau- und Kunstdenkmäler der Oberkurles” Königsberg 1893 r.
3. H. Bonk „Städte und Burgen in Alpreussen“, Königsberg, 1859
4. Inwentaryzacja murów miejskich z poł. XIX w. (Zespół Prowincjonalnego Konserwatora w Królewcu, APO w Olsztynie)
5. Plan miasta z 1854 r. (Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków, APO w Olsztynie)
6. Północno-wschodni fragment murów miejskich, stan z 22. 12. 1931 r. (Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków w Królewcu, APO w Olsztynie)
7. Inwentaryzacja murów miejskich z 1959 r.

| | | |
|---|--|--|
| 1. Miejscowość: Olszynek gmina: Olsztyn powiat: Olsztyn województwo: warmińsko-mazurskie | 2. Obiekt (nazwa jak w karcie) MURY MIEJSKIE | 3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) fotografie |
|---|--|--|

1.



2.



3.



4.



5.



6.



7.



1. Miejscowość: Olsztynek
gmina: Olsztynek
powiat: Olsztyn
województwo: warmińsko-mazurskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

MIEJSKIE MURY OBRONNE

3. Zawartość wkladki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

fotografie

8.



9.



10.



11.



12.



13.



14.



1. Miejscowość: Olsztyn
gmina: Olsztyn
powiat: Olsztyn
województwo: warmińsko-mazurskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

MIEJSKIE MURY OBRONNE

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego go)

fotografie

46.



47.



45.



18.



19.



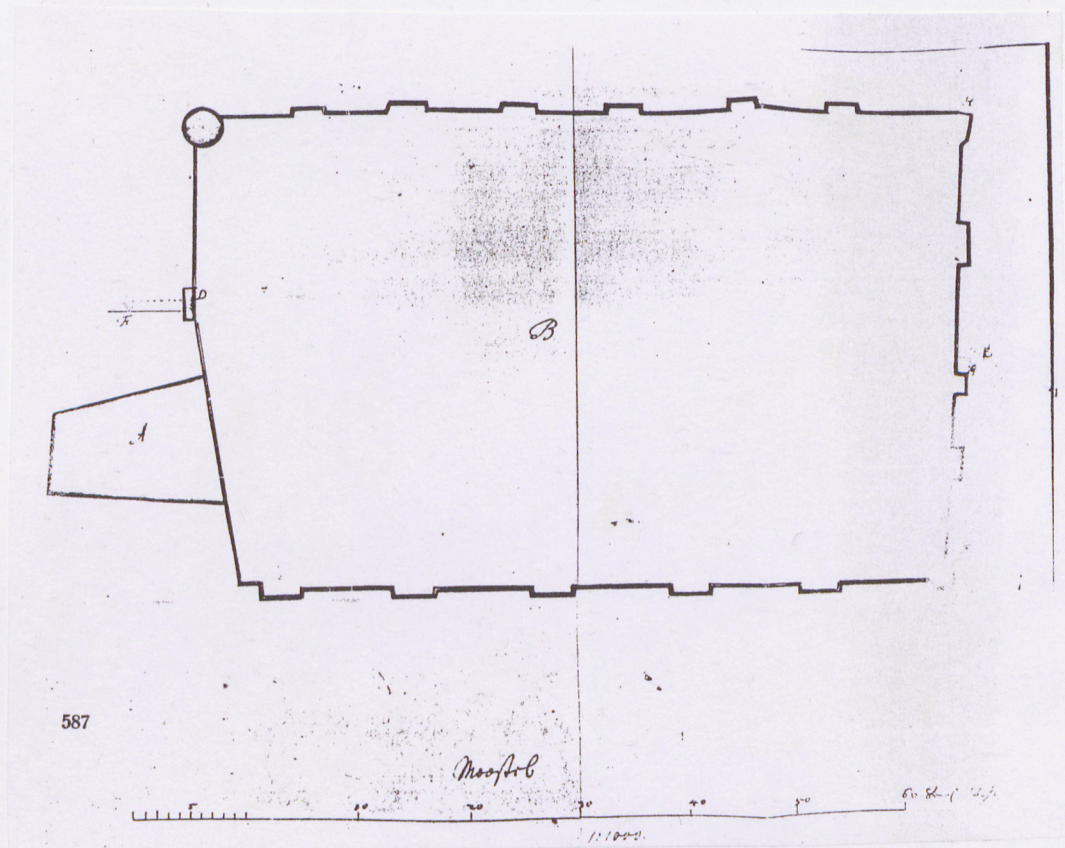
20.



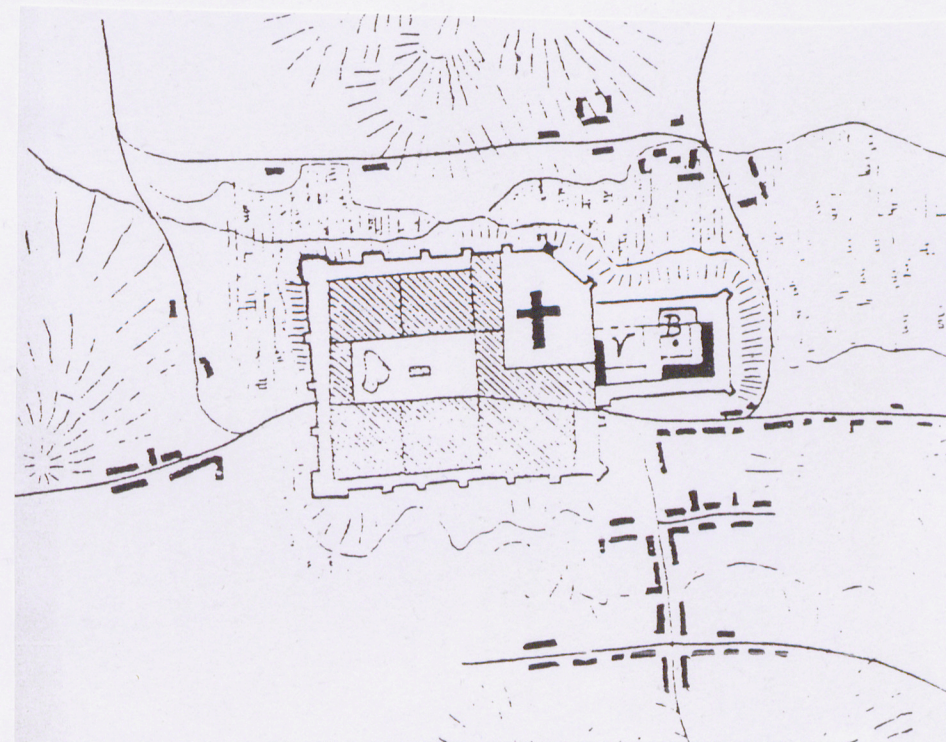
21.



| | | |
|--|--|--|
| 1. Miejscowość: Olsztynek gmina: Olsztynek powiat: Olsztyn województwo: warmińsko-mazurskie | 2. Obiekt (nazwa jak w karcie) MIEJSKIE MURY OBRONNE | 3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) materiały archiwalne |
|--|--|--|

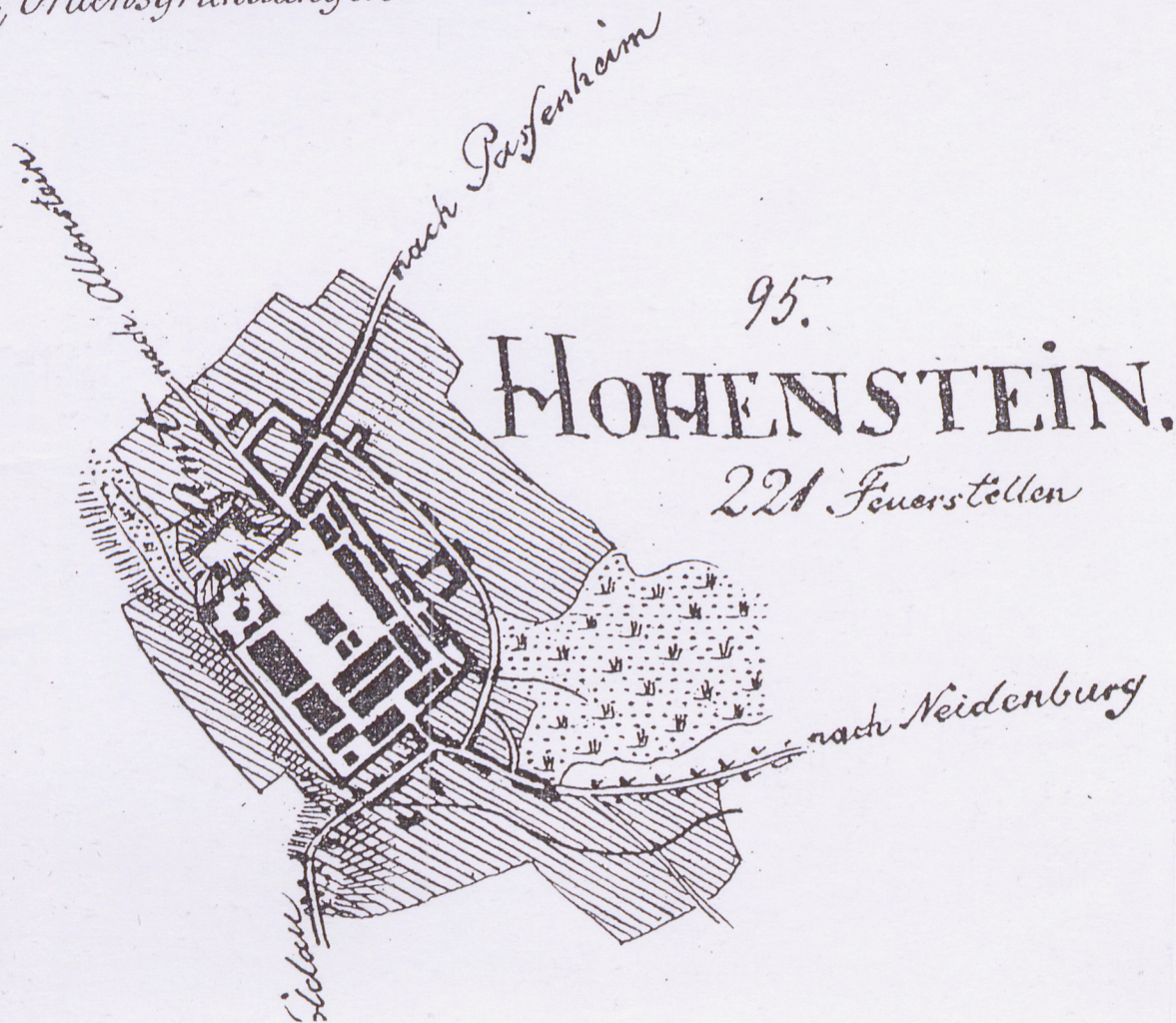


1. Plan fortyfikacji Olsztyńka z 1701 r. (Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków w Królewcu, APO w Olsztynie)

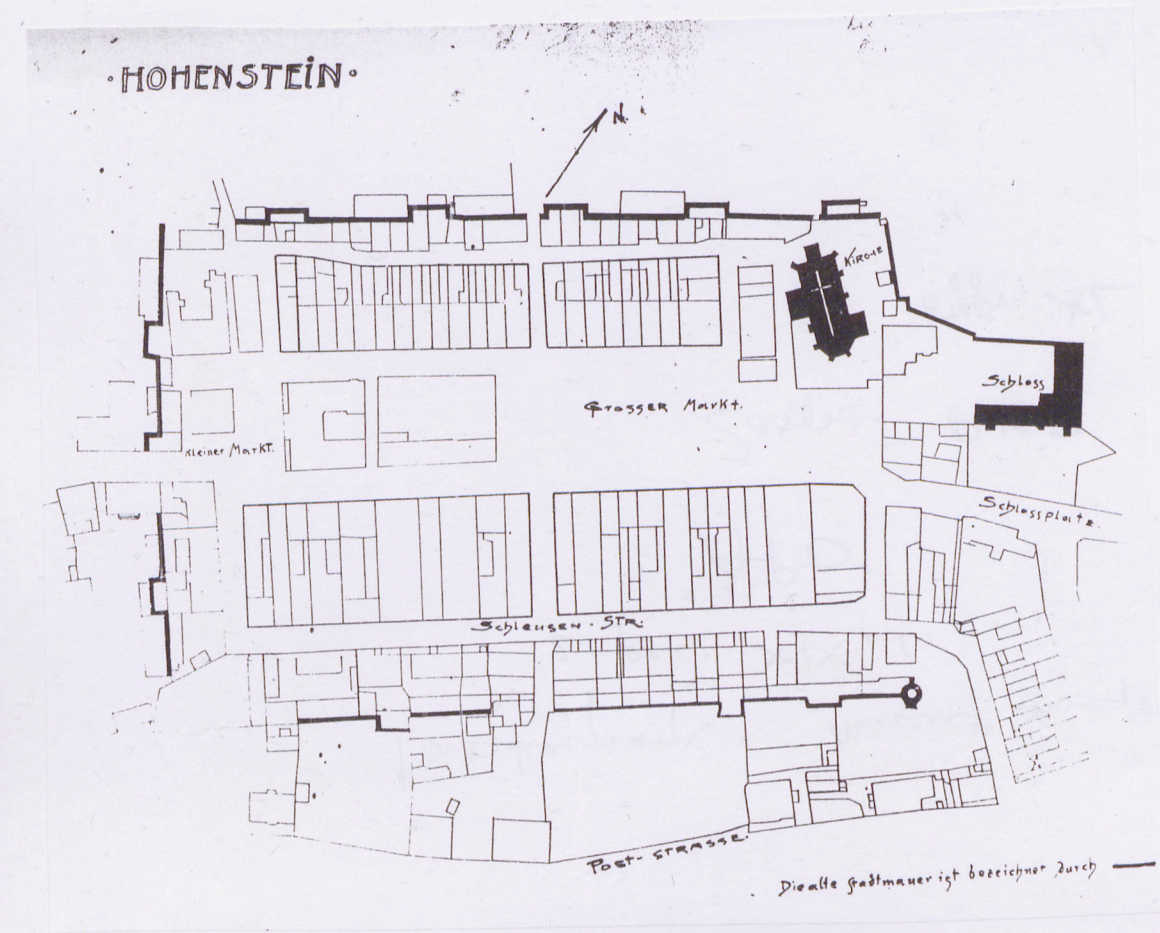


2. Plan z 1826-1828 z A. Boeticher „Die Bau- und Kunstdenkmäler der Oberkurles” Königsberg 1893 r.

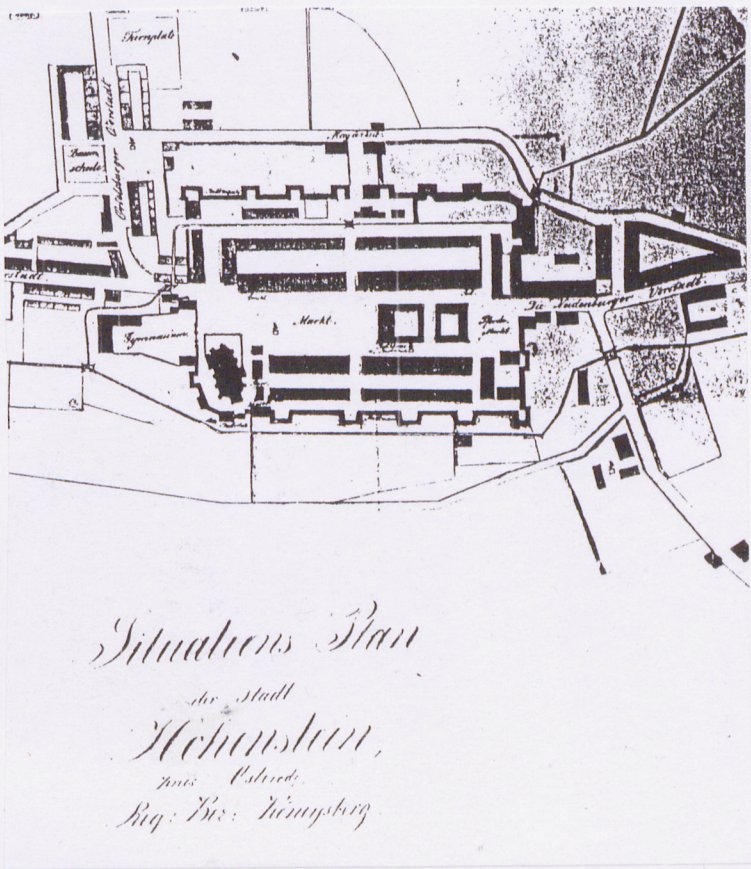
Bonk, Ordensgründungen.



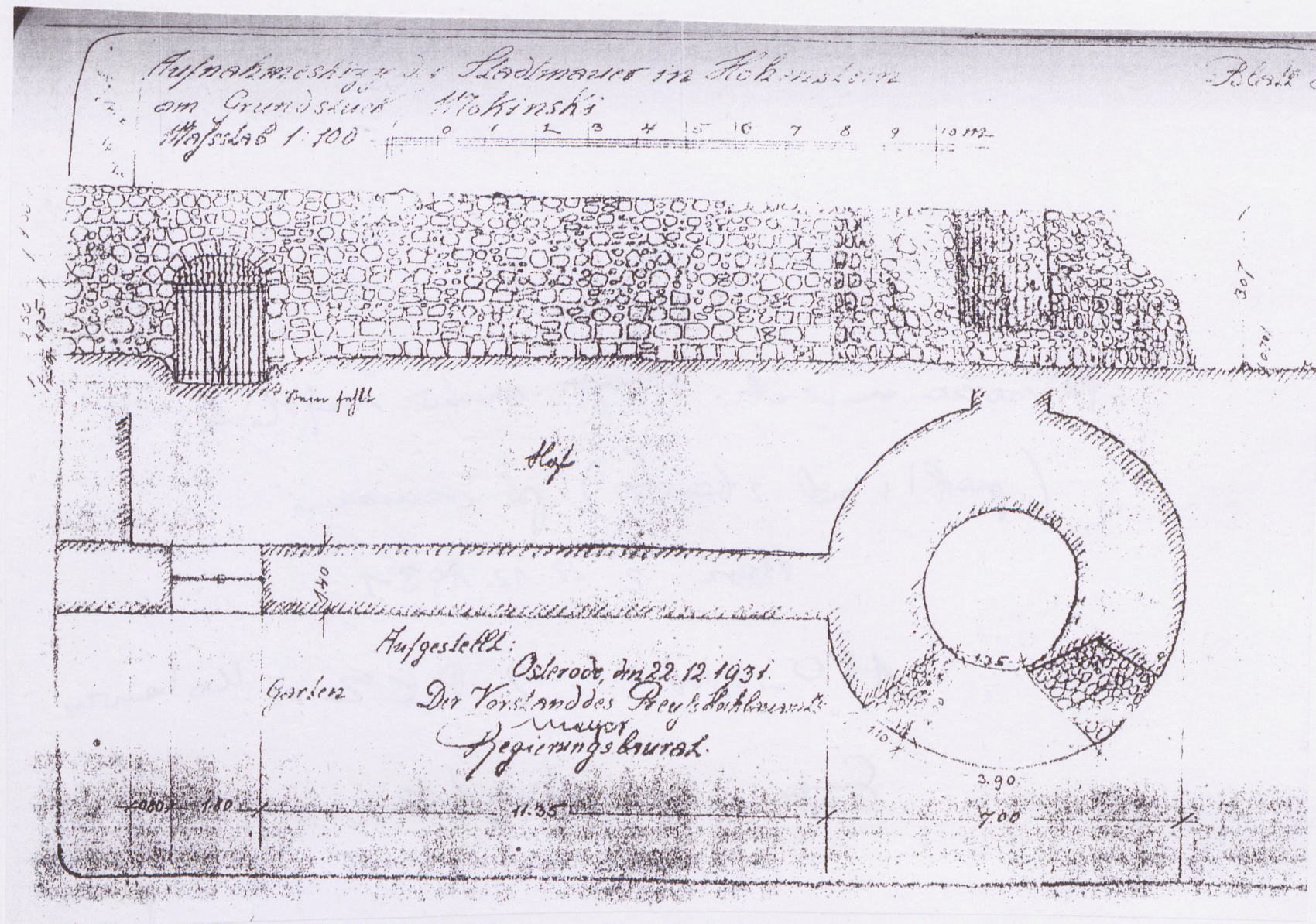
| | | |
|--|--|--|
| 1. Miejscowość: Olsztynek gmina: Olsztynek powiat: Olsztyn województwo: warmińsko-mazurskie | 2. Obiekt (nazwa jak w karcie) MIEJSKIE MURY OBRONNE | 3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) materiały archiwalne |
|--|--|--|



4. Inwentaryzacja murów miejskich z poł. XIX w. (Zespół Prowincjonalnego Konserwatora w Królewcu, APO w Olsztynie)



5. Plan miasta z 1854 r. (Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków, APO w Olsztynie)



6. Północno-wschodni fragment murów miejskich, stan z 22. 12. 1931 r. (Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków w Królewcu, APO w Olsztynie)

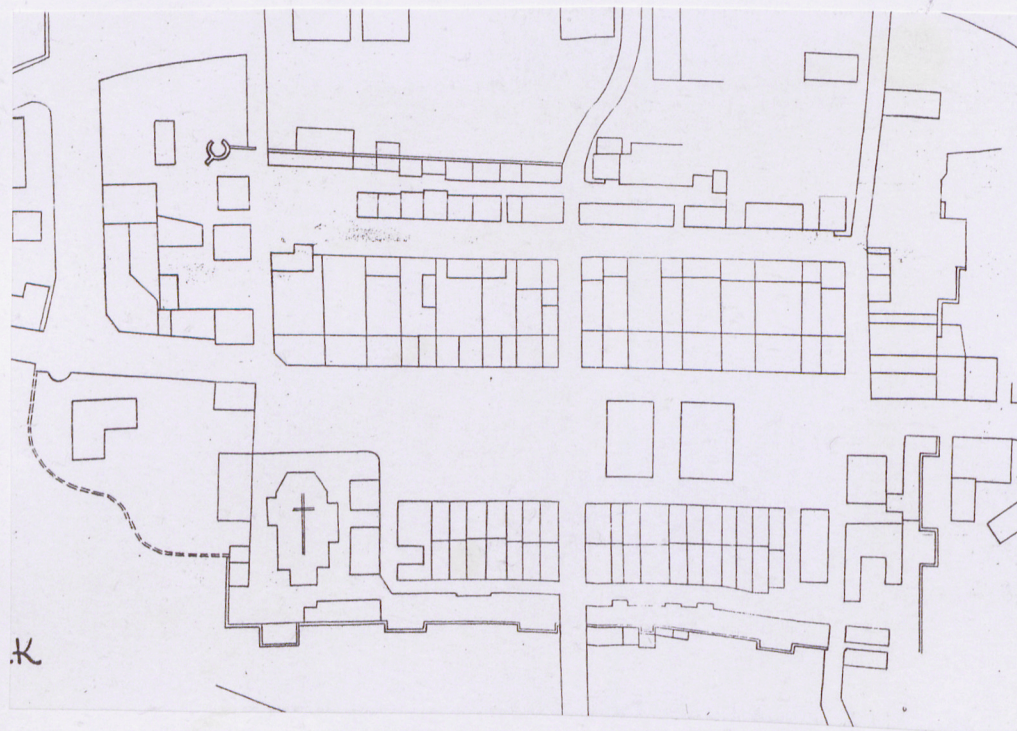
1. Miejscowość: Olsztynek
gmina: Olsztynek
powiat: Olsztyn
województwo: warmińsko-mazurskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

MIEJSKIE MURY OBRONNE

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

materiały archiwalne



7. Inwentaryzacja murów miejskich z 1959 r.